

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ПРИСТАВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR JUDICIAL BAILIFF BY LAW II HALF XIX CENTURY IN UKRAINE

Стеценко Н.С.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглянута проблематика сутності та значення кримінальної відповідальності судових приставів у контексті її закріплення в законодавстві другої половини XIX століття, а саме в Устрої судових установлень 1864 року, Статуті кримінального судочинства 1864 року, Уложенні про покарання кримінальні та виправні, у редакції 1866 року, Статуті цивільного судочинства 1864 року. У роботі підтверджено, що судовий пристав був значною фігурою в тогочасній судовій системі, на нього покладался великий обсяг повноважень. Отже, держава, маючи великі надії на нововведений прогресивний інститут судових приставів, у свою чергу, шляхом видання законів висувала високі вимоги до виконання ними службових обов'язків. Аналіз правових джерел вказує на те, що через певний проміжок часу, з огляду на характер їхньої діяльності, яка пов'язувалася, серед іншого, з операціями з великими грошовими сумами, учиняли правопорушення, які призводили до кримінальної відповідальності. Тому законодавцями розроблено механізм притягнення посадових осіб, зокрема судових приставів, до кримінальної відповідальності. У статті цьому приділено досить уваги, від початкового моменту розгляду справи в судовій установі, при якій перебував судовий пристав, а також надана коротка характеристика всіх подальших етапів притягнення його до кримінальної відповідальності. Також висвітлено цілу низку демократичних принципів кримінальної відповідальності, а саме: принцип законності, принцип справедливості, принцип обґрунтованості відповідальності, принцип змагальності, принцип забезпечення права на захист, принцип індивідуалізації покарання. Поруч із цим розглянуто питання про роль та значення Рад судових приставів, які розробниками судової реформи 1864 року запроваджувалися як з метою підвищення ефективності діяльності судових приставів, так і для попередження посадових правопорушень. Висвітлено відгуки тогочасних вищих посадових осіб на проблеми, пов'язані з порушеннями судовими приставами своїх функціональних обов'язків.

Ключові слова: судовий пристав, кримінальна відповідальність, законодавство, принципи.

The article deals with the issues of the essence and significance of criminal liability of bailiffs in the context of its consolidation in the legislation of the second half XIX centuries, namely in the Order of the Court Establishments of 1864, the Statute of the Criminal Procedure of 1864, the Code of Penalties, criminal and corrective in the wording of 1866, the Statute of the Civil Proceedings of 1864. The paper confirmed that the bailiff was a significant figure at that time the judicial system, on which relied a large amount of authority. Thus, the state, having great hopes for a newly introduced progressive institute of bailiffs, in turn, issued laws imposing high requirements for the performance of their official duties. The analysis of legal sources indicates that, after a certain period of time, in view of the nature of their activities, which was associated with transactions with large sums, committed offenses that entailed criminal liability. Therefore, the legislators developed a mechanism for bringing officials, including bailiffs, to criminal liability. In this article, enough attention has been paid from the initial moment of consideration of the case in the judicial institution in which the bailiff was present, as well as a brief description of all subsequent stages of bringing him to criminal liability.

In addition, the article focuses on the democratic principles of criminal responsibility – the principle of legality, the principle of justice, the principle of the validity of responsibility, the principle of adversarial, the principle of ensuring the right to protection, the principle of individualization of punishment.

Along with this, the issue of the role and significance of the Councils of Bailiffs, which the developers of the Judicial Reform of 1864 introduced both to increase the effectiveness of court bailiffs and to prevent official misconduct, were considered. The responses of the top senior officials to the problems connected with violations by the bailiffs of their functional duties are highlighted.

Key words: bailiff, criminal responsibility, legislation, principles, powers.

Постановка проблеми. Від часів виникнення органів виконання судових рішень спостерігалися злочинні порушення покладених на них обов'язків. Це завжди завдавало шкоди державним і громадським інтересам, правам та інтересам окремих осіб, які охоронялися законом, підривало авторитет держави та порушувало встановлений порядок реалізації службових повноважень. Тому всі існуючі види відповідальності судових приставів, кримінальна також, були спрямовані насамперед на поновлення прав, свобод і законних інтересів громадян, порушених винним судовим приставом, а водночас на відшкодування збитків, завданих ним неналежним виконанням своїх функціональних обов'язків. Упроваджуючи інститут судових приставів, покладаючи на них велику надію у відновленні довіри до суду, держава, поруч із кримінальною відповідальністю, запроваджувала і церковне покаяння (ст. 58 Уложення про покарання кримінальні та виправні), що поєднувалося із приведенням до присяги духовною особою судових приставів під час вступу на посаду (ст. 303 Устрою судових установлень).

У свою чергу, держава, притягуючи судового пристава до кримінальної відповідальності, гарантувала йому

реальну реалізацію цілої низки демократичних принципів кримінальної відповідальності, серед яких основним був принцип законності.

Актуальність даної статті полягає у висвітленні проблем розвитку інституту судових приставів, а саме в питаннях збільшення кількості посадових злочинів, учинених судовими приставами під час виконання своїх функціональних обов'язків, що спричиняло як зміни в законодавстві, так і посилення санкцій за посадові злочини. Також актуальним є дослідження принципів кримінальної відповідальності, додержання яких гарантувала держава в разі притягнення судових приставів до кримінальної відповідальності.

Стан опрацювання. Питання кримінальної відповідальності судових приставів досліджувалися здебільшого науковцями дореволюційного періоду, а саме М. Шимановським, А. Маттеєм, А. Гольмстеном та іншими. Також цим питанням приділялася увага посадовими особами судових установ, а саме А. Бардзким, Д. Носенком, Г. Вербловським та іншими, з подальшим висвітленням їхніх результатів аналізу в дореволюційних засобах масової інформації. У радянський період автори П. Щербина,

В. Пастухов, П. Заворотько лише фрагментарно досліджували зазначені питання. Сучасні ж дослідники І. Поляков, В. Афанасьєв, Д. Шигаль та інші лише побіжно розглядали ці питання.

Метою статті є розкриття сутності кримінальної відповідальності судових приставів шляхом аналізу законодавства другої половини XIX ст. із зосередженням головної уваги на Устрої судових установлень 1864 р., Статуті кримінального судочинства 1864 р., Уложенні про покарання кримінальні та виправні, у редакції 1866 р., а також з акцентом на принципах кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу. Необхідно акцентувати увагу на тому, що у другій половині XIX ст., а саме у 1864 р., відбулася судова реформа, якою запроваджено низку законодавчих актів: Устрій судових установлень 1864 р. (далі – УСУ) [1], Статут кримінального судочинства (далі – СКС) [2, с. 120–251], Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції 1866 р. (далі – Уложення) [3], Статут цивільного судочинства (далі – СЦС) [4], які містили і положення про кримінальну відповідальність судових приставів.

Судові пристави – це посадові особи, які перебували при мирових з'їздах, окружних судах, судових палатах (обиралися головуючими цих установ) і касаційних департаментів сенату (обиралися оберпрокурорами). Також за вступу на посаду судові пристави були зобов'язані внести заставу в розмірі від 400 до 600 руб. Посадові обов'язки судових приставів, які перебували при судових палатах і касаційних департаментів сенату, істотно відрізнялися від обов'язків судових приставів, які перебували при окружних судах і мирових з'їздах. На перших покладалося лише передання сторонам судового процесу повісток і паперів, а також виконання дій, доручених їм головуючим у касаційному департаменті сенату або головою судової палати; на судових приставів при окружних судах покладалося також виконання судових рішень, а на судових приставів, які перебувають при мирових з'їздах, – і охорона спадщини, передача і відсилання за належністю грошей та інших цінностей [5, с. 464]. Держава, покладаючи великі надії на цих посадових осіб, висувала до них і високі вимоги. За ст. 299 УСУ, судовими приставами не могли бути: а) особи, молодші 21 року; б) іноземні громадяни; в) неспроможні громадяни; г) особи, які перебувають на державній службі; ґ) священнослужителі, позбавлені духовного сану за вироком духовного суду; д) особи, які перебували під слідством за злочини чи проступки, що каралися позбавленням чи обмеженням «прав стану», і ті, які були засуджені за злочини чи проступки, не виправдані вироками суду; е) звільнені від служби в суді чи судовому відомстві за різні порушення й виключені із середовища дворянських зібрань; є) ті, кому за рішенням суду заборонено «хождение по чужим делам» [2, с. 64].

Необхідно зазначити, що УСУ містило загальні положення кримінальної відповідальності судових приставів, СКС закріплював досить детальну процедуру притягнення їх до кримінальної відповідальності, а також містив принципи кримінального процесу.

Необхідно зазначити, що ст. 261 УСУ містила положення про те, що посадові особи судової установи (до яких прирівняно і судових приставів) підлягають як дисциплінарній відповідальності, так і кримінальній. У ст. 292 УСУ закріплюється, що під час розгляду справи дисциплінарним порядком у разі виявлення обставин, за якими винний судовий пристав підлягає кримінальному суду, дисциплінарне провадження закривається з подальшою передачею вказаному суду. За ст. 1080 СКС, притягнення судових приставів до кримінальної відповідальності можливе тільки за постановою Судової палати.

Водночас ст. 294 УСУ вказує на те, що посадові особи судових установ, зокрема і судові пристави, у разі отримання тричі упродовж року дисциплінарних стяг-

нень вище перестороги та зауваження, за нові, після першого порушення, які призводили лише до дисциплінарного стягнення, підлягали розгляду у кримінальному суді, який під час визначення їм стягнення керувався ст. 455 Уложення.

За нормами УСУ передбачалася можливість створення й діяльності органів самоврядування інституту судових приставів – Рад судових приставів – з метою утворення єдиного і нерозривно пов'язаного стану. Ця організація запроваджувалася державою як з метою підвищення ефективності діяльності судових приставів, так і для попередження зловживань із боку судових приставів. З огляду на внутрішні проблеми організації, Ради не знайшли свого фактичного втілення, тому держава, намагаючись посилити відповідальність судових приставів, вносила корективи до законодавства щодо кримінальної відповідальності судових приставів. Зокрема, УСУ доповнено ст. 3291, де зазначено, що за виявлення розтрата судовим приставом коштів або іншого майна, ввіреного йому за службою, яке перебільшує його заставу у 600 рублів, голова судової установи, а в касаційних департаментів сенату – оберпрокурор негайно вживав заходів щодо забезпечення стягнення розтраченого майна шляхом накладення заборони на нерухомість судового пристава або на її арешт. Водночас це доводилося до відома судової палати з одночасним повідомленням підстав для порушення кримінальної справи проти судового пристава (ст. ст. 1079, 1080 СКС). У ст. 77 СКС зазначено, що порушення справи щодо посадовців, судових приставів також, відбувалося за скаргами і заявами приватних осіб; повідомленнями і донесеннями посадових осіб; за повідомленнями керівників за результатами їхнього нагляду за діями підлеглих. У ст. 1089 СКС зазначено, що притягнення до суду за кримінальні злочини посадових осіб із попереднім слідством судовим слідчим відбувалося в таких випадках: коли у злочині разом із посадовою особою брали участь і приватні особи (відомі випадки, коли судові пристави, порушуючи правила продажу арештованого майна, входили у зговір із боржником); коли з обвинуваченої особи вимагається винагорода за шкоду і збитки, спричинені її діями під час виконання службових обов'язків (за характером своїх функціональних обов'язків судові пристави мали справи зі значними грошовими коштами, які інколи привласнювали або розтрачували, чим завдавали збитків сторонам); також під час арешту майна були випадки завдання шкоди через порушення правил опису та зберігання; коли посадова особа позбавлялася всіх прав свого стану.

У ст. 1090 СКС вказувалося на те, що керівництво обвинуваченого було зобов'язане повідомити про це прокурора, водночас воно могло відрядити чиновника для надання допомоги слідчому у справі. Це вказує на чітке дотримання принципів судової реформи 1864 р., а саме принципу справедливості.

Водночас необхідно зазначити, що, крім надання керівництвом обвинуваченого всіх предметів обвинувачення та свідчень, у ст. 1104 СКС закріплювалося положення щодо можливої необхідності надання суду показань свідків обвинуваченого, якіми можуть бути всі члени установи або всі чини місцевої адміністрації. Незважаючи на суворість покарань за посадові злочини, необхідно зауважити, що все ж закон вимагав ретельності попереднього розслідування керівництвом обвинуваченого судового пристава. Ст. 1095 СКС підсилює це положення і вимагає від керівництва надавати всі предмети обвинувачення зрозуміло, щоби постановою про віддання до суду включала всі свідчення, необхідні для складання прокурором обвинувального акта з подальшою передачею його судовому слідству.

Вагомим здобутком судової реформи 1864 р. було видання в 1866 р. Уложення про покарання кримінальні та виправні, у редакції 1866 р., у якому досить виражено

і чітко викладені положення про кримінальні покарання посадових осіб, зокрема і судових приставів.

У відділенні другому Уложення «Про винагороду за збитки та шкоду» вказувалося на те, що винна у скоєнні злочину особа, яка спричинила кому-небудь збитки або шкоду, поруч з основним покаранням зобов'язана відшкодувати їх. Судовий же пристав компенсував завдану шкоду із представленої ним застави, а в разі її нестачі – іншого майна (ст. 331 УСУ). Водночас у разі необхідності із судового пристава стягувався капітал, проценти й інші витрати (ст. 953 СЦС).

У главі другій «Про перевищення влади та протизаконну бездіяльність», а саме у ст. 338 вказувалося на те, що посадова особа перевищує владу в разі виходу за межі своїх повноважень, установлених законом, або коли вчиняє дії, які суперечать чинному законодавству. У ст. 339 визначено протизаконну бездіяльність як невикористання, нездійснення посадовою особою законних засобів у разі попередження зловживань, що спричиняло шкоду державі або суспільству. Санкції за ці злочини були досить жорсткими, аж до заслання до Сибіру. Необхідно звернути увагу на те, що й у ст. 326 УСУ визначено, що за будь-яку незаконну відмову від виконання своїх обов'язків, а також за перевищення влади судові пристави підлягають, крім дисциплінарних стягнень, також кримінальному суду. Аналіз засобів масової інформації доводить, що у процесі свого розвитку та функціонування судові пристави досить часто перевищували свої службові повноваження [6–8].

Негативна ситуація, яка склалася в царині функціонування інституту судових приставів, викликала у вищих державних органів та у правників того часу адекватні заходи. Незважаючи на попереджувальні та каральні засоби, якими законодавці озброїли керівництво та приватних осіб щодо попередження злочинів із боку судових приставів, багато судових приставів, за дослідженнями сенатора Д. Носенка, «створили для себе посадове та матеріальне становище», сенатор радив посилити контроль та нагляд керівництва за виконанням посадових обов'язків судовими приставами, а також звернути увагу на моральний складник претендентів на посаду судового пристава [9, с. 41]. Також сенатор Д. Носенко, на підставі аналізу законодавства, що регулювало діяльність судових приставів, їх функціонування, а також порушення посадових обов'язків під час їхньої діяльності констатував таке: у всіх судових округах Російської імперії, а також і в українських (Харківський, Сумський, Ніжинський, Стародубський, Уманський та ін.) спостерігалася велика кількість порушень, деякі з них мали кримінальний характер: невідправлення коштів, які стягувалися з боржника, позивачу; надання стягнутих коштів неуповноваженому на утримання повіреному; відмова в наданні або невидання стягнених коштів; вимога зайвих коштів; прийняття від боржника коштів замість вказаного позивачем способу стягнення; незаконне отримання прогонних та інших зборів; повторна вимога прогонних; привласнення прогонних та інших коштів; надмірне стягнення «подорожних» та винагороди за здійснення виконавчих дій; вимога додаткових прогонних за доставлення першочергових повісток суду з подальшою незаконною вимогою нових прогонних і добогих на додаткову поїздку на проведення опису майна; неповне повернення коштів, внесених наперед на витрати з виконання судових рішень [9, с. 37–40].

Аналіз значної кількості джерел дає змогу окреслити цілу низку чинників, які сприяли порушенням закону судовими приставами під час виконання ними своїх функціональних обов'язків, а саме: відсутність належної освіти, що, у свою чергу, ускладнювало орієнтацію судового пристава в законодавстві; відсутність постійного та пильного нагляду членів судової установи за процесом виконання судових рішень; проблеми територіального характеру; недостатнє матеріальне забезпечення судових приставів;

прогалини в законодавстві щодо притягнення судових приставів до різних видів відповідальності, зокрема і кримінальної тощо [10].

Необхідно акцентувати увагу на главі третій Уложення «Про протизаконні вчинки посадових осіб при зберіганні та управлінні майном, ввіреним їм на службі», тому що специфіка посади судового пристава була здебільшого, у процесі виконання судових рішень, тісно пов'язана саме зі зберіганням і управлінням майном, ввіреним йому у справі. Уложення містило значну кількість статей, щодо відповідальності за неналежне зберігання й управління довіреним у службі майном, зокрема речей, грошових сум, банківських білетів, облігацій. За розтрату або присвоєння майна передбачалися досить жорстокі покарання аж до вислання до Сибіру або віддання до виправної арештантської роти (ст. ст. 354, 355, 358, 359 Уложення).

Важливою була глава четверта Уложення «Про фальсифікації по службі» через те, що у процесі виконавчого провадження судові пристави мали складати безліч офіційних документів, це: повістки, описи майна, протоколи, документи звітності (книги розрахункових листів, журнал вхідних паперів, журнал вихідних паперів, квитанційні книги, кошторисні книги, звітні відомості, рахунки витрат на публічний продаж майна тощо). І у цьому випадку, сенатор Носенко, досліджуючи практичну діяльність судових приставів, констатував наявність численних порушень ними своїх посадових зобов'язань, серед них неналежне ведення настільних реєстрів; кошторисних книг, зокрема запис спеціального збору за декілька виконавчих дій однією статтю; відсутність відміток про виконання отриманих паперів тощо. Імовірність цих порушень передбачали і розробники Судових статутів 1864 р., помістивши у ст. 327 УСУ положення, які визначають, що за неправдиві свідчення під час виконання службових обов'язків судові пристави підлягають покаранню, як за підроблення у службі. У свою чергу, Уложення містило низку статей (ст. ст. 361–365), які передбачали покарання від позбавлення всіх прав стану винного до виселення до Сибіру, а також каторжні роботи. До цього необхідно додати, що в періодичних засобах масової інформації змальовуються непоодинокі факти обвинувачення судових приставів у хабарництві та здирництві [11]. Необхідно зауважити, що глава шоста Уложення «Про хабарництво та здирництво» містила положення про покарання за вказані злочини [9, с. 41].

У процесі виконання судового рішення судовий пристав мав справу з коштами, які він був зобов'язаний передавати від боржника до кредитора, до державних установ тощо. Порушуючи правила утримання і ведення канцелярської документації (такі випадки траплялися досить часто), судові пристави притягувалися до кримінальної відповідальності, що зазначено у відділенні п'ятому Уложення «Про злочини та проступки скарбників та загалом чиновників, яким ввірено зберігання грошових сум».

До функцій судового пристава належав і публічний продаж майна, у процесі якого судові пристави часто порушували приписи закону. Покарання за ці порушення передбачалися відділенням шостим Уложення «Про протизаконні проступки чиновників при укладенні підрядів та поставок, прийомі речей, що постачаються до казни, та виробництві публічного продажу» [12].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що, притягуючи до кримінальної відповідальності судових приставів, держава гарантувала їм реальну реалізацію цілої низки принципів кримінальної відповідальності, серед яких основним був принцип законності, згідно з яким як правопорушення розглядаються лише ті діяння судових приставів, які на час притягнення особи до відповідальності прямо передбачалися чинним законодавством. Саме ст. 1 СКС затверджує положення про те, що притягнення до відповідальності за злочин можливе тільки в порядку,

який затверджено правилами цього Статуту. Важливим аспектом принципу законності було й те, що притягувати до кримінальної відповідальності судових приставів мали право тільки уповноважені на це суб'єкти, а саме: голови судів, судді, прокурори, які повинні були додержуватися вимог, зафіксованих у законах.

На дотримання принципу законності у ст. 1086 СКС містилися положення про те, що керівництво судового пристава обов'язково насамперед повідомляло йому як про предмет обвинувачення, так і про наявність проти нього доказів, водночас вимагаючи від нього належних пояснень.

Принцип справедливості означав відсутність зворотної сили закону, що встановлював чи посилював відповідальність судових приставів, урахування всіх обставин, що обтяжують та пом'якшують відповідальність. Необхідно наголосити на тому, що в разі притягнення судового пристава до кримінальної відповідальності голова суду був зобов'язаний повідомити йому про предмет обвинувачення, наявність доказів проти нього, затребувати від нього належних пояснень. У разі необхідності попереднього вивчення доказів справи воно покладалося на працівника суду, підлеглого голові цього ж суду (ст. 1086 СКС). За ст. 1087 СКС, після розгляду пояснень звинуваченого судового пристава керівництво суду або вирішує адміністративним порядком, або надає обвинувальні матеріали до суду. Важливим аспектом принципу справедливості були і положення ст. 1104 СКС, що закріплювали в разі необхідності надання свідчень у справі всіма членами судової установи, при якій перебував судовий пристав. Також ст. 1109 СКС передбачала під час постановлення вироку долучення послужних списків і атестатів з попередньої служби з метою пересвідчення в тому, чи не має підстав в обвинуваченого судового пристава на поблажливість, з огляду на його довгострокову та бездоганну службу, чи не має він якихось заслуг чи досягнень.

До цього необхідно додати, на підтвердження застосування принципу справедливості, що за виправдувального рішення у справі передбачалося як поновлення часу служби, так і сплата грошового утримання, відповідно до Статутів про службу та про пенсії (ст. 1110 СКС).

Принцип обгрунтованості кримінальної відповідальності мав місце в питаннях об'єктивного дослідження

обставин справи, збиранні та всебічному оцінюванні доказів, що зазначено у другому розділі «Про попереднє слідство» СКС.

Варто зазначити, що у процесі притягнення до кримінальної відповідальності судових приставів на всіх його етапах значну роль відігравала прокуратура, яка розташовувалася при судових установах. Після надання головою суду пояснень справа надходила до окружного суду, після чого починалося попереднє слідство за участю судових слідчих, за сприяння поліції, під наглядом прокурорів та їхніх товаришів (ст. 249 СКС).

Принцип співрозмірності тяжкості правопорушення та ступеня кримінальної відповідальності полягав у відповідності покарання тяжкості скоєного правопорушення. Необхідно наголосити на тому, що тяжкість правопорушень, скоюваних судовими приставами, виявлялася в тому, що вони були способом використання ними у власних особистих інтересах або в інтересах третіх осіб наданих їм повноважень. Це, у свою чергу, завдавало матеріальної шкоди особі та державі, навіть лунали побоювання, що авторитет суду, який значно зріс із моменту запровадження судової реформи 1864 р., підринається й руйнується саме проблемами в царині виконання судових рішень.

Аналіз СКС показав, що під час притягнення судового пристава до кримінальної відповідальності чітко діяв принцип забезпечення права на захист. Зокрема, ст. ст. 550–552 СКС передбачали участь в окремих кримінальних провадженнях присяжних засідателів, водночас ст. ст. 561–570 СКС надавали право судовому приставу мати захисника. Водночас у р. V «Про порядок оскарження рішень загальних судових установ» містилися положення про способи оскарження кримінальних вироків, а також чіткі правила про порядок подання апеляційних скарг і протестів.

Висновки. З огляду на викладений матеріал необхідно зазначити таке: запроваджений інститут судових приставів, поруч із вирішенням проблем судочинства, мав і негативні аспекти, що проявлялися в порушенні судовим приставом у процесі його професійної діяльності закону, що закінчувалося притягненням до кримінальної відповідальності, у реалізації якої державою дотримувалися демократичні принципи кримінального судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Судебные уставы 20 ноября 1864 г., с изложением рассуждений, на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург : Тип. 2-го отделения собств. Е. И. В. канцелярии, 1867. Ч. 3 : Учреждение судебных установлений. 567 с.
2. Российское законодательство X – XX вв. Москва : Юрид. лит., 1991. Т. 8 : Судебная реформа. 496 с.
3. Свод законов уголовных. Санкт-Петербург : Тип. 2-го отделения собств. Е. И. В. канцелярии, 1866. Кн. 1 : Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. 509 с.
4. Судебные уставы 20 ноября 1864 г., с изложением рассуждений, на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург : Тип. 2-го отделения собств. Е. И. В. канцелярии, 1867. Ч. 1 : Устав Гражданского судопроизводства, дополненный законоположением 1866 г. Об охранительном судопроизводстве. 757 с.
5. Энциклопедический словарь / Ф. Брокгауз, И. Ефрон. Санкт-Петербург : Тип. Акционер. о-ва «Издат. дело», Брокгауз – Ефрон, 1901. Т. 31А : Статика – Судостроительство. 503 с.
6. Гольмстен А. Рец. на кн. «О некоторых недостатках, встречающихся на практике при приведении решений в исполнение по уставам 20 ноября 1864 г.» / М. Шимановский. *Журнал гражданского и уголовного права*. 1881. Кн. 5. С. 135–137. Казань : Тип. окруж. штаба, 1881. 68 с.
7. Шимановский М. О некоторых недостатках, встречающихся на практике при присоединении решений в исполнение по уставам 20 ноября 1864 г. Казань : Тип. окруж. штаба, 1881. 68 с.
8. Маттель А. Об исполнении судебных решений. *Журнал Министерства юстиции*. 1899. № 3. С. 25–52.
9. Носенко Д. Судебные приставы общих судебных. Харьков : Тип. А. Дарре, 1899. 280 с.
10. Стеценко Н. Відповідальність судових приставів за Судовими статутами 1864 р. *Форум права* : електронне наукове фахове видання. 2016. Вип. 2. С. 229–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_2_36 (дата звернення: 29.06.2019).
11. Бардзкий А. О злоупотреблениях судебных приставов мировых съездов при требовании с наследников вознаграждения за производство охранительных описей наследственного имущества. *Журнал гражданского и уголовного права*. 1885. Кн. 3. С. 33–61.
12. Вербловский Г. Движение русского гражданского процесса, изложенное на одном примере. Санкт-Петербург : Тип. Правительствующего Сената, 1882. 274 с.